

จดหมายเหตุ

เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ

ฉบับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง

บุตรและธิดาพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาเสวกโท พระยาอุไทยธรรม (หรั่ง วัชรวิทย์)

และ

คุณหญิงอุไทยธรรม (หลี่ วัชรวิทย์)

วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐

“ห้องคนกว่า ๓๑๒”

959.3055
ม 619.๑๑

ก.๑๕๖๘๗

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอุไทยธรรม (หรั่ง วัชโรทัย) และคุณหญิง อุไทยธรรม (หัตถ์ วัชโรทัย) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ บุตรธิดามีความประสงค์จะพิมพ์จดหมายเหตุ เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ แจกเป็นพระระลึก นานาระบบหนึ่งชื่อเรื่องนามมอบให้กรมศิลปากรช่วยจัดการให้

กรมศิลปากรเห็นว่า สักกวัชโรทัย รัชกาลทรงนถองพระเดชพระคุณสมเด็จพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรี ในหน้าที่ใกล้ชิด เป็นพิเศษสืบเป็นลำดับมาหลายชั่วคนจนถึงปัจจุบัน การที่คิดพิมพ์หนังสือเรื่องนแจกเป็นพระระลึกจึงเหมาะด้วยประการทั้งปวง เพราะเป็นเรื่องเนื่องด้วยพระราชประวัติตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยังมีใคร่มีใครจะได้ทราบมากนัก ด้วยเป็นเรื่องที่ยังไม่แพร่หลาย แม้ระบบที่มอยู่ในหอสมุดแห่งชาติก็เป็นแต่ระบบเขียน กรมศิลปากรจึงรับจัดการพิมพ์ให้ตามประสงค์

จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ เดิมมีอยู่ ๒ ระบบ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) แต่เมื่อยังเป็นพระยาราชสุภาวดี สมุหพระสุรัสวดี แต่งไว้ระบบ ๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค) แต่งไว้ในตอนท้ายพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ระบบ ๓ กิต

(๒)

พิมพ์ในเล่มเดิม เป็นฉบับเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงแต่ง
 เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง เป็นข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๔ ใน
 เวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ เป็น
 พระยาบุรุษรัตนราชพัตภ จางวางมหาดเล็ก อยู่ในผู้หญิงซึ่งได้อยู่
 เฝ้ารักษาพยาบาลข้างที่ จึงได้เห็นเหตุการณ์เมื่อทรงประสูติโดย
 ใกล้ชิด ข้อความที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์กล่าวไว้ในจดหมายเหตุ
 ฉบับของท่าน ก็เข้าใจว่าคงถามมาจากเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง
 จดหมายเหตุ ๒ ฉบับที่กล่าวมานั้น มีข้อความสำคัญคัด
 ตัดออกนอกระบบบ้าง แต่อย่างถึงพระเจ้านรณรงค์เชอ กรมหลวง
 สัมพรรัตนศิริเชษฐ ซึ่งเวลานั้นปรากฏพระนามว่า พระเจ้าตากเชอ
 พระองค์เจ้าได้มาจด เป็นผู้อยู่ประจำรักษาพยาบาลข้างที่บนนิจ
 พระองค์ ๓ จำเป็นเชิญพระกระเส้รับสั่ง ออกมาข้างหน้าในเวลา
 เมื่อทรงประสูติหรือ ๗ เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
 พระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแต่งจดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ตอนพรรณนาถึงเหตุการณ์เมื่อทรง
 ประสูติ ทรงตั้งสืบข้อความที่กล่าวในจดหมายเหตุ ๒ ฉบับนั้น จะ
 ครัดถามผู้แต่งหนังสือก็ได้ ด้วยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ถึงพรตาย
 และเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงถึงอสัญกรรมไปแล้ว จึงทูล
 ถวายกรมหลวงสัมพรรัตน ๗ เมอ พ.ศ. ๒๔๕๘ อันเป็นบทเวมทรงแต่ง
 หนังสือเรื่องนั้น ได้ความตามที่กรมหลวงสัมพรรัตน ๗ ครัดเล่า ทรง

(๓)

เห็นแม่น้ำชาติเจนนต้นตั้งตั้ง จึงจดลงไว้ในหนังสือทรงแต่งนตาม
ที่ใดทราบจากกรมหลวงสมรรัตน ฯ เว้นไว้แต่แห่งใดที่กรมหลวง
สมรรัตน ฯ ไม่ทรงทราบ จึงทรงจดตามจดหมายเหตุของเจ้าพระยา
มหินทรศักดิ์ธารวาทคัพพในสมุทน์ เพราะฉะนั้น จดหมายเหตุเรื่อง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ จึงมีเป็น ๓ ระบบ
ด้วยกัน ระบบชั้นเศวตคัพพแล้ว แต่ระบบนเพงคัพพเป็นครั้งแรก
เนื่องในการคัพพหนังสือเรื่องน เจ้าภาพใตเรียบเรียงประวัติ
พระยาอุไทยธรรม (หรุ่น วัชโรทัย) ตั้งมาขอให้เรียงลงไว้ด้วย
จึงได้เรียงลงไว้ต่อจากตำนาน และมีข้อความที่ควรระกาดเพิ่ม
เติมว่า สักกวัชโรทัย เป็นสักกแก้ว สืบเชื้อสายมาแต่กรุงศรี
อยุธยา ปราบกฏในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เรื่อง "พระราชพงศาวดารเดือน" ว่าสักกแก้วได้เป็นภษามาดา
มาแต่แผ่นดินพระมหาบุรุษเพทราชา สืบเนื่องกันมาแต่ชาติ พระยา
อุไทยธรรม (เพ็ชร) ผู้เป็นปู่ของพระยาอุไทยธรรม (หรุ่น) ก็ได้รับ
ราชการทรงเครื่องใหญ่มาแต่รัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับถือว่าเป็นผู้มาก ครองหน
งขอใตเคียงกันในเรื่องทรงพระภษามาตามต้นในเวดาดรงมูรชาติเพก
ว่าตชัดต้นของกรมภษามาดาไม่เหมือนกบที่ ใช้ดีตาม ก่าตั้งต้นของ
โหรยุด้องดี คือต้นพุดัดบด ตามที่โหรว่าเมล็ดเหลือง ภษามาดา
ว่าเป็นต้นน้ำเงิน ต้นกุฎีซึ่งว่าเป็นต้นเดิมประภัดดี หรือใช้ต้นน้ำเงิน

(๔)

กษัตริย์ ภาษามาดาวาส์เหลือง เรืองดีทเถยงกษณ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชักใช้ใตเถยงพระยาอุไทยธรรม
(เพชร) หตยคร้งหตยครวด พระยาอุไทยธรรม (เพชร) ไม่ยอม
เถยเป็นอนชวด ว่าคังแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมา
กัไต่เกิดกุงเถยงกษณแต่เดีว ตกตงคยอมอย่างภูษามาดาเชนน และว่า
เคยใช้มาแต่คร้งกรุงเก่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็
ทรงยอม ถัดรงมูรชากิเชกแต่เดีวก็ทรงพระภูษาดัวันแบบภูษามาดา
จนได้แต่ถำรบเปดียนทกษาคองตกตงยอมตามดีไหร ดงน

กรมศิลปากร ขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทานกิจ
ซึ่งบุตรและจิตาบำเพ็ญเพื่ออุทิศถึงปณามตล์ของคุณพระยาและคุณ
หญิงอุไทยธรรมด้วยความกตัญญูทเวท ขออำนาจบุญกุศลตงปวงน
จงตบั่นตาดให้ดำเร้จอิฐูวิบากมบุญผลแก่ท่านทงตองนนตามตมคอร
แก่กคิอดีย์ในตัมปราชภพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๓๗ มกราคม ๒๔๗๐

ประวัติย่อ

มหาเศวตฉัตร พระยาอุไทยธรรม (หรุ่น วัชรโรทัย) ป.ม., ท.จ.จ.
เกิดเมื่อวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีเถาะ จตุศักราช ๓๒๓๗ ตรงกับ
วันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๗ สืบเนื่องมาจากสกุลเก่าทางฝั่งฝ่าย
คือสกุลบิดา “วัชรโรทัย” และสกุลมารดา “สิงห์เสนีย์”

ฝ่ายบิดา พระยาราชโกษา (จันทร์) เป็นบุตรพระยาอุไทยธรรม
(เพชร) ๆ เป็นบุตรพระรัตนวงศ์ (แจ่ม) ๆ เป็นบุตรพระยาอุไทย
ธรรม (ทอง) ต้นสกุลวัชรโรทัย

ฝ่ายมารดา คุณหญิง บุษยราชโกษา เป็นธิดาคนใหญ่ของท่านเจ้า
พระยามราช (แก้ว) ๆ เป็นบุตรท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)
ต้นสกุล สิงห์เสนีย์

ท่านบิดา ได้นำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้า ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ และได้เข้ารับราชการอยู่ใน
กรมมหาดเล็ก เมื่ออายุสมควรจะอุปสมบท ได้กราบบทถวายบังคมลา
อุปสมบทตามคตินิยม ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไป
รับราชการในกรมพระภูษามาตา ในตำแหน่งนายเวร

ท่านได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยใกล้ชิด ด้วย
ความอุทิศสัจจะบากบั่นต่อหน้าที่และความจงรักภักดี ได้รับพระราช
ทานพระมหากรุณาธิคุณเป็นลำดับ ได้เป็นที่ขุนราชสมบัติ หดวง

เทพาภรณ์ พระราชโกษา และพระยาราชโกษา ในรัชกาลที่ ๕
ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์
ให้เป็นที่ พระยาอุไทยธรรม เมื่อวันที่ ๓๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ และ
พระราชทานยศ มหาเสวกโท เมื่อวันที่ ๓๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘
ท่านได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพระภูษามาดา รับพระราชทานเงิน
เดือน ๆ ละ ๓,๓๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทำการสมรสกับ คุณหญิง หดี อุไทยธรรม
ธิดาของท่านทวงหลิม คหมัด และท่านน้อม ซึ่งตั้งเคหสถานอยู่หน้า
วัดทองนพคุณ จังหวัดธนบุรี ได้อยู่ร่วมกันมาเป็นเวลา ๕๐ ปี
เศษ คุณหญิง หดี อุไทยธรรม ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๘๗ ก่อนหน้าท่านแปดปี ได้มีบุตรเป็นกษัตริย์ราชการ
ฉดของพระคุณสืบมาจนบัดนี้ ด้วยคุณความดีของท่าน ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบตายกันเียงทอง และเครื่อง
พระราชทานเพลิง เป็นพระมหากุณาธิคุณพิเศษ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จประพาสชะวา
พ.ศ. ๒๔๓๘ สมเด็จพระเจ้าพวกรมหอดวงนควราชดีมาประพาสหนังกถึงกับ
ต้องนงยามถวายพยาบาล ท่านก็ได้มีโอกาสฉดของพระเดชพระคุณ
ร่วมด้วยจนหายประชวร

ท่านได้ฉดของพระเดชพระคุณพิเศษในหน้าที่ผู้อำนวยการวัด
พระศรีรัตนศาสดารามครั้ง ๓ และเป็นอนุกรรมการจัดการราช

ก

พิพัตน์ในชั้นปลายแห่งชีวิต เมื่อกราบถวายบังคมลาออกจาก
ประจำการโดยเหตุชราภาพ เมื่อวันที่ ๓๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ก็
ได้ถวายปฏิญาณไว้ว่า ถ้ามีราชการก็จะได้เข้ามาสนองพระเดช
พระคุณในหน้าที่ทุกคราวเช่นเดียวกับข้าราชการประจำการ ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้กำกับราชการพระภูษามาตา แต่ง
เครื่องยศประจำการได้เป็นพิเศษตลอดอายุขัยของท่าน ท่านได้รับ
พระราชทานเกียรติยศพิเศษให้เป็นผู้เชิญพระมหาพิชัยมงกุฎในพระ
ราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง ๒ รัชกาล คือ รัชกาลที่ ๖ และที่ ๗

ท่านถึงอนิจกรรมด้วยโรคชรา ที่บ้านริมสระพานยาว วัดจักร-
วรรดิราชวาต เมื่อวันที่ ๓๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ดำเนินอายุ
ได้ ๘๐ ปีเศษ ได้รับพระราชทานโกศโถเป็นเกียรติยศ.

บ้านแพนงเติม

วันพฤหัสบดี เดือนสาม แรมสิบสองค่ำ จุฬศักราช พันธ์อวย
สามสิบสาม ปีมะแม ศรัศก ข้าพระพุทธเจ้า พระยาราชสุภาวดี
ศรีสังเขตพณารายณ์ กรมหมาดยาศิมต์ ศรีสุเรนทราเมศวร พระสุริยวงศ์
กลาง ได้เรียบเรียงเรื่องราวในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา
มงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ทรงพระประชวร จนถึงวัน
สวรรคต กาดกัถองนานมาจะถึงสิบแล้ว แต่ก่อนก็ได้ตั้งใจว่า จะ
เรียงไว้เป็นจดหมายเหตุ แล้วจะให้เจ้าคุณดำเนิน ได้ถนอแต่งเป็นคำ
เทศน์ ไว้สำหรับเมื่อทำบุญฉลองพระเดชพระคุณในเพ็ญเดือนสิบเอ็ด
กึ่งหาได้เรียบเรียงจนได้ไม่ บดินกาดกัถองมานาน ที่ได้เห็นและ
จำไว้ได้เกือบจะพันเพื่อน จะแต่งไปก็จะขาด ๆ เหลือ ๆ พดงพลาด
บ้าง ครั้นจะไปอาศัยจดหมายเหตุในกรมพระอาทิตย์ ก็จะได้แต่
ความข้างหน้า ความข้างในไม่มีผู้ใดจะจำได้ ด้วยไม่ได้ยิน ไม่ได้เห็น
ผู้ใดเห็น ได้เห็น จำได้ม่น้อยด้วย ด้วยความตอเคษเป็นข้อจรรยา
พระองค์รักษาพระสติตบทุกขเวทนาในพระสุริยวงกาย มิได้ปด้อย
ให้กระสับกระส่ายกระวนกระวายไป ตั้งแต่ทรงพระประชวรจน
สวรรคต พระองค์ทรงปรารภณาไว้ประการใด ก็ได้ตั้งพระราช
ประสงค์ทุกประการ ความอนนจะไม่เรียบเรียงลงไปก็จะสูญไป

ชนภายหน้าและชาติตติยะของ ๆ ที่ความภักดีจะไม่ได้ยื่นได้รู้
แต่ก่อนพระองค์ก็ได้ทรงเที่ยวเสาะแสวงหาทาง คำสั่งบาทเป็นต้นมา
ปฏิบัติ พระองค์ก็ได้เลือกจัดคนมาฝึกหัดเอาเรียนศึกษาทุก ๆ คำสั่ง
มี ยะ โยวา และ เยชู มะหะหมัด เป็นต้น พระองค์ก็ได้ทรงเลือกผู้
หาคำสั่งในไหนจะดีจะเป็นที่ดับทุกข์ได้ในภพนี้และภพหน้า พระองค์
ได้ทรงศึกษาเสาะแสวงหาในพวกบาดหลวง และฝรั่งอังกฤษ ก็ไม่
ได้มีวิธีพิเศษเลยทุกคำสั่งบาท พวกเขาร้องคำสั่งบาท --- บังคับเกณฑ์กัน
ให้เชื่อ ให้นับถือ ไม่ได้มีวิธีพิเศษดังใดในคำสั่งบาทนั้น ๆ ได้แต่วิชา
และภาษาต่าง ๆ มาไว้เป็นเครื่องประดับคิดโลกเท่านั้น คิดธรรมที่
จะเป็นเครื่องดับทุกข์เฉพาะในเวลาใกล้จะตาย ในคำสั่งบาทอื่นมิได้
พบประเดย พระองค์จึงได้ทรงยกย่องว่าคำสั่งบาทพระลัทธิโคดมวิเศษ
ประเสริฐกว่าคำสั่งบาทอื่นในโลกนี้ พระองค์จึงทรงพระอุตสาหะพาก-
เพียรฝึกหัดชำนาญชำนาญในการพระพุทธรคำสั่งบาทได้แล้ว จึงได้ยกย่อง
ชนเป็นพวกธรรมยุตคึกคิกกายพวกหนึ่ง ดุจดังทางคำสั่งบาทของพระองค์
ได้แผ่กว้างขวางออกไปเป็นอันมาก ชนทั้งหลายที่ได้นับ ได้ฟัง
กายนคนบดอบกอดตามเสด็จเป็นอันมาก เมื่อพระองค์เสด็จกลับเขา
มาจากราชการแผ่นดิน ก็เพื่อจะให้การคำสั่งบาทมาตั้งชน คนทั้งหลาย
ที่ไม่รู้การในพระอริยาศัย ก็จะได้สำนึกใจว่าพระองค์จะมีเมตตา
ในการคำสั่งบาทเสียแล้วหรือ จึงได้ตั้งตงตทชอนนเสีย แต่ทว่าจริง
พระองค์มิได้มีความเมตตาเลย ตั้งแต่ได้ด้วยศรัทธาสดับมา

ได้ทรงบำเพ็ญทานการพระราชกุศลที่ใหญ่กว่าดังอื่น เหตุไรได้
เพราะเป็นของที่พระองค์ได้ทรงประพฤติปฏิบัติมาช้านานแล้ว เป็น
หนทางพิเศษ เมื่อพระองค์ทรงพระชนมขุยน พระองค์ได้
สั่งสอนชนทั้งหลายให้รู้ทางหัดใจไว้เมื่อเช้าของแคว คือเวลาดจะใกล้
คายน หรือทุกขภัยถึงได้มีมา ต้นบัญญัติเราแล้วก็จะได้อาใจสำหรับ
เป็นเครื่องดับทุกข์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความที่พระองค์ได้
ทรงเผื่อแผ่ใจแก่สมณพราหมณาจารย์ ข้าราชการใหญ่น้อย และ
อาณาประชาราษฎร์ด้วยทางคิดโลกกัม ทางคิดธรรมกัม ด้วย
ศีลวรรคสมบัติกัม โสภณสมบัติกัม ทศกัณเฒเมตตาคัจฉิตทวองกันไป
ไม่ว่าไพร่กระฎุมพี ผู้ด้อยใจ สู้แต่ความปรารถนาของคนทั้งหลาย
ปรารถนาดีพระราชทานดีให้ ปรารถนาชั่วก็พระราชทานชั่วให้ จน
สืบเสียดขาราชการก็หาได้ทรงคิดว่าเป็นข้ากับเจ้า เป็นเขาเป็นเรา
เสียดขาราชการเหมือนอย่างบิดาเดียวกับบุตร ผู้ใดทำผิดก็ตงโทษตามผิด
ผู้ใดทำชอบก็โปรดพระราชทานตามชอบ ได้ทรงผ่อนผันผ่อนยาวแก่
คนทั้งหลายทุกประการ ชนทั้งหลายจึงได้นิยมยกย่องสรรเสริญใครใน
พระองค์เป็นอันมาก กับคนพระองค์ศีลวรรคตงดับไปแต่ ชน
ทั้งหลายมีความนับถือ ปรารถนาจะใคร่ดัดตนรับฟังอิทธิปาฏิหาริย์
ของพระองค์ตงแต่ทรงพระประชวรจนศีลวรรคต อยากจะใคร่ได้ยนิ
ได้ฟัง ครนจะไม่เรียบเรียงเรื่องราวตงไว้ ความดีพิเศษของพระองค์
ก็จะเสื่อมสูญไป ครนจะเรียบเรียงตงไว้แต่่า เกดออกจะมีคุณค่า

ด้วยเกี้ยวในการแผ่นดิน จะทำอันใดดี จะเรียบเรียงไปตามพระ
กระแด้ที่รับสั่งใจอย่างไร จะเรียบเรียงตามไปอย่างนั้น ก็เกิดออกจะ
เหตอเกินทศกัณฐ์คำเบา แดะคำดั่งคำคำ ครั้นจะเรียงไปพอสมควร
ตามกระบวนราชการ คั่งคัดถ้อยคัดความ ยาวบนสั้นค่อ ขาดถ้อย
ขาดความอยู่ฉะนี้ ต้องขอรับพระราชทานโทษ ได้โปรดพระราชทาน
อภัยให้แก่เจ้าพระพุทธรเจ้า ผู้จะได้เรียบเรียงรอยกรของความจริง
ตามพระกระแด้พระราชดำริอย่างไร ก็จะต้องเรียบเรียงดงไว้ให้เน
นอน ไว้สำหรับเป็นเครื่องประดับปัญญาชนทั้งหลายค่อไปภายหน้า
เจ้าพระขงคเป็นผู้นัดมาปฏิบัติ จะได้เป็นที่กระทำดีการบูชาค่อไป
ภายหน้า

ด้ายมกัจฉ ได้ชักกงซุดสยามเมืองสังคโปรี โปรตให้เจ้าไปรับสัญญา
 บัตรต่อพระหัตถ์ในททรงพระประชวร แต่สัญญาบัตรนั้นให้พระเจ้า
 ตุกยาเชอ พระองค์เจ้าอนุวาทรรณประทัมพระราชัญญกรแทน ด้วย
 ทรงพระกำลังน้อย ดำรงพระองค์ไม่ค่อยจะได้ แต่ทรงพระอดคำหะ
 เช่นพระนามให้เป็นสำคัญ แต่รวบรวมให้หลวงศรีด้ายมกัจฉไว้
 กงซุดกลับไปเมืองสังคโปรีด้วยเรือเจ้าพระยา

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือนสิบ แรมสิบสามค่ำ เวลาเช้าสามโมง
 เศษ เสนอประชุมก่อนหน้า พระบรมราชวงศ์ ณ กรุงศรี และท่านเสนาบดี
 ข้าราชการผู้ใหญ่พร้อมกันรับพระราชทานนาพระพิพัฒน์สัตยา
 บนพระที่นั่งอนันตสมาคม แต่ข้าราชการผู้น้อย รับพระราชทานนา
 พระพิพัฒน์สัตยา ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเข้ามาถวาย
 บังคมพร้อมกันในพระที่นั่งอนันตสมาคม

ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม จึงว่ากับ
 พระบรมราชวงศ์ ณ กรุงศรีว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรมากตั้งน
 ตั้งแต่เจ้าตูกยาเชอ กรมขุนพิทักษ์ประชาณาด ซึ่งเบนพระราช
 ไอรัดผู้ใหญ่ก็ประชวรอยู่ด้วย ไม่ควรจะประมาทถึงเพิกเฉยเสีย
 ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จึงมีพระประคำฉันตั้งให้ต้อมอง คงกอง
 บ้องกนพิทักษ์รักษาพระบรมมหาราชวังและที่ตำหนักถ่วงกุดดาบ มี
 ให้ผู้ใดที่มิควรกับตำแหน่งของตัวเข้าไปเป็นอันขาด จึงสั่งให้พระยา
 สัตหราชฤทธิไกรท่ายนา และเจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวจนอกซ้าย

ชวา ทหารอย่างยุโรปประจำของด้อมวง และข้าราชการที่มี
ตำแหน่งก็ให้ไปรักษาอยู่ที่ทุกแห่งทุกตำบล

ณ วันอังคาร เดือนสิบ แรมสิบห้า เวลากลางคืน
พระอาการมากขึ้น ให้ทรงเช็ดมกรหายหน้า พระกระยาเสวยก็ถอยลง
พระอาการแปรไปทางอุจจาระธาตุ พระบรมวงศานุวงศ์ ท่าน
เสนาบดีปรึกษาร่วมกันว่า หลวงทิพจักษ์ผู้ถวายพระโอสถมาก
หลายวันแล้ว พระอาการหาคลายไม่ จึงให้ประชุมหมอหลวงว่า
ผู้ใดจะรับผิดชอบพระเดชพระคุณได้ หมอทั้งปวงก็นั่งอยู่ พระเจ้า
นียงยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชชั้นโท จึงรับเข้าถวายพระโอสถตลอด
พระเดชพระคุณ ตั้งพระโอสถถวายหลายเวลา พระอาการก็ยังไม่ถอย

ณ วันจันทร์ เดือนสิบเอ็ด ขึ้นห้า เวลากลางคืน
ไปพระบึงคนตกเป็นพระโศกหิตล้มเหลวบ้าง พระอาการกำเริบมาก
ขึ้น จึงรับสั่งให้หาพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ พระประเดรัจฉาดศรี
ดำรง เข้าไปเฝ้าในที่ จึงรับสั่งว่า พระโรคมากอยู่แล้ว ถ้าเห็น
พระอาการเห็ดขมื่อ เห็ดอก้างปัญญาแพทย์ ก็ให้กราบบังคมทูล
แต่โดยจริง อย่าให้บิดบังไว้ ก็จะได้ทรงทอดพระธุระเสวยว่ารักษา
ไม่หายแล้ว แต่รับสั่งแก่พระประเดรัจฉาดศรีดำรงว่าจะรักษาได้
หรือไม่ได้ พระประเดรัจฉาดศรีดำรงกราบทูลพระกรุณาว่า จะ
รับผิดชอบพระเดชพระคุณตั้งก็ทำเวลา จึงโปรดให้พระประเดรัจฉาด

คำสั่งคร่ำครวญเข้าถวายพระโองสัดต่อไป ครั้นเวลาดำประมาณทุ่มเศษ
ไปพระบงคนครั้งไรก็มพระ โดหิตเจืออยู่ทุก ๆ ครั้ง ก็รับสั่งว่า
พระโรคครั้งนี้เห็นจะไม่หาย

ครั้น ณ วันของคาร เดือนสิบเอ็ด ชนเหล็กคำ รับสั่งให้หาพระเจ้า
นียงยาเธอ กรมหลวงเทพเดศวรินทรว กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม เข้าไปเฝ้าในที่ทรง
พระประชวร จึงมีพระราชดำรัสว่าชานุญาตตั้งรพกิจการพระนคร
มอบให้ปรึกษากัน อย่าให้ราษฎรได้ความเดือดร้อน รุ่งชน ณ วันพุธ
เดือนสิบเอ็ด ชนเหล็กคำ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ให้พระองค์
เจ้าได้มาวัดศรีรัตนราชธิดา เชิญเอามาขังพระที่นั่งอนันตสมาคม
พระราชทานให้พระเจ้าอนียงยาเธอ กรมหลวง กรมขุน และท่านเสนาบดี
อ่าน ความในพระราชหัตถเลขานั้นว่า พระราชดำริทรงเห็นว่า ซึ่ง
จะสืบพระราชสุริยวงศ์ต่อไปภายหน้า พระเจ้าอนียงยาเธอ พระเจ้า
ดุกเธอ พระเจ้าหัตถาเธอ ก็ได้ ให้ปรึกษากันจงพร้อม แล้วแต่
จะเห็นท่านผู้ใดที่สมควรจะรักษาแผ่นดินได้

ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือนสิบเอ็ด ชนเหล็กคำ เวลาย่ำรุ่งแล้ว
มีพระบรมราชโองการให้หาพระยาบุรุษรัตนราชพัสดกเข้าไปเฝ้า จึง
รับสั่งว่า ทรงพระประชวรครั้งนี้เห็นจะเหลือมือหมอหลวงแล้ว ถ้า
เพื่อยงพวดาง ท่านผู้มีความชำนาญกิดแต่เช้าหลวงเดิมก็จะเสียใจ
ว่ารักษาพยาบาลไม่เต็มมือ จึงพระราชทานพระบรมราชโองการ

๕.

อนุญาตให้ว่า ผู้ใดมีหม่อมียากให้ถวายเงิน ๕๐๐ บาท
 ศ็วรัชยาธิบดี เจ้ากรมพระคลังในซ้าย ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม รับสนอง
 พระเดชพระคุณประกอบพระไอลงไพศกับเกลือบเจ็ดด้วยเวทมนต์ถวาย
 ครนด้วยแดงพระอาการกึ่งเมฆคงขุมได้จนน้อยถอยลงไป ก็ทอด
 พระอาลัยในพระสร่างกาย แดงก็ทรงพระอุดำหะแกงจนพระทัย
 เสื่อมพระกระยาหารต่าง ๆ จะเสวยได้มากน้อยเท่าใด ก็รับสั่งให้
 ออกมาบอกกับขุนนาง จะได้ตั้งใจว่าเสวยพระกระยาหารได้ ครน
 เวลาค่ำทมิฬ ก็รับสั่งให้หาพระยาบวรรัตนราชพิตถุขณไปเฝ้า
 บนพระที่นั่ง แล้วรับสั่งว่าคงเจ้าภบศวกใช้เนยไข แต่ได้เพียงคумаแต่
 เด็กก็หนักหนอนตุก ครนเจ้ากับขจรจะแยกกันอยู่แยกกันไป คัดเจ้า
 แดงก็ปรึกษาคิดไม่คิดให้เบบตรงเกลยจุฬหฤณใหญ่ ค่อยไปภายใน
 ไม่นานแล้ว แต่ทำอย่างนี้จะปรึกษาไปไม่ได้ ให้กลับใจรักษาตัว
 เดียใหม่ จะทำการสิ่งใดให้เขาเดียงผู้ใหญ่เบบที่คงคงจะดี เจ้า
 ขจรจะอดความงมศรีสุธา ขจรจะตาเด็กเจ้าเหมือน กับส้มเต้จพระศรี
 สุวีเยนทรดำเด็กชากับหามน ว่าตุกเค้าได้ทรัพย์สิ้นเงินทองก็เพราะ
 บิดามารดาไม่ใช่หรือ การคชไปข้างหน้าไม่มตอข้แล้ว เจ้าอุดำหะ
 รักษาตัวให้จงดี พระยาบวรรัตนราชพิตถุกราบ ถวายบังคม
 แล้วกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้ารับราชการสนองพระเดช
 พระคุณมาแต่อายุ ๑๓ บกมได้มคความชชใหญ่ให้เคองได้ผาละของ ๆ
 แต่ครนนมผู้กล่าวจาข้าพระพุทธเจ้าคบ คคกับจันตมณเอน ขาย

ความเวรของหงษาได้พิจารณาไม่ ถิ่นเป็นถิ่นเคืองได้มาตระออง ๆ มา
 ชำนาญ การก็เป็นที่สุดดังในครั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทำด้วย
 ถ้ำบานถวายจำเพาะพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า ถ้า
 ข้าพระพุทธเจ้าคบคิดกับเจ็ดคนผืนเดือนชายผืนเดือน เป็นคนเหี้ยจริง
 ดุจต่างแถว ให้พญกษเทวดา อารักษ์เทวดา อากาศเทวดา พระ
 เลื่อนเมือง พระทรงเมือง และเทวดาที่รักษาพระมหาเศวตฉัตร จง
 บันดาลสังหารผดุงชีวิตข้าพระพุทธเจ้าให้ตาย ในสามวันเจ็ดวัน
 อย่าให้ได้รับราชการนิตของพระเจ้าพระคุณต่อไปอีกเลย จึงรบสั่ง
 ตอบว่า ข้ารดอกหน้า เจ้าจะดีอย่างไรจะชั่วอย่างไร ข้าเพียงเจ้ามา
 แด่เด็กแดนชัย ข้าเห็นเป็นภัยแก่ตัวเจ้า ข้าช่วยรักษาภัยให้เจ้าออก
 ทักษาสอนเจ้าเมื่อตะถมิใช่หรือ แล้วจึงรบสั่งว่า เมื่อเจ้าไปเมือง
 ตอนดอน เมื่อกลับเข้ามาได้ทาคามมาให้เจ้าเต็มหนึ่งราคาห้าสิบซึ่ง
 ข้าจะไม่มัวด้วยรักษาของเจ้าแล้ว ข้าขอคนตามอนนให้แก่เจ้าเอา
 ไปรักษาไว้ ถ้าท่านพระองค์ใดมาเป็นเจ้า เจ้าจะได้เอาตามเต็ม
 ถวายท่าน ท่านจะได้ชุบเลี้ยงเจ้าต่อไป

ณ วันอังคาร เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบสามค่ำ เวลากลางคืน
 มีพระบรมราชโองการว่า ให้พระยาบุรุษรัตนราชพัฒน์ไปกราบให้
 ว่าข้าให้เรียนคุณศรีสุริยวงศ์ ข้าเป็นคนตูกมากวากดก แล้วตูก
 กยงเด็กเด็กอยู่ ไหน ๆ คุณศรีสุริยวงศ์ก็ได้อุปถัมภ์บำรุงข้ามา ถ้า
 ข้าไม่มีตัวแล้วขอให้คุณศรีสุริยวงศ์อุปถัมภ์บำรุงตูกข้าเหมือนอย่าง

ถวายให้ทรงทราบใต้ฝ่าละออง ฯ พระยาบุรุษรัตนราชพัตธกัเข้า
ไปกราบทูลตามพระประสงค์ดังทุกประการ พอสิ้นข้อความได้ทรง
ทราบ ดูพระกิริยาและพระอาการกระปรกระเปร่าแข็งแรงจน จึงรับสั่ง
ว่า แม่หนูโสมจำ ขอให้พอกินที่ ด้วยน้ำแตงกวาให้ได้ดัง
ประการใดไม่ ทรงนั่งอยู่ ดูพระอาการเหมือนหนึ่งว่าจะทรงครอง
ประมาณครู่หนึ่ง จึงรับสั่งว่าให้ไปกราบเรียนเสียใหม่ ไม่ว่าจะอย่าง
ใดก่อนว่า มิใช่จะให้ไปเรียนฝากฝังให้ลูกเต้าได้ราชสมบัติเป็นเจ้า
แผ่นดิน ให้ไปฝากให้ช่วยบำรุงรักษาตามธรรมเนียมที่บิดาส่ง-
แคววให้แก่นุตรดอก ด้วยว่าลูกเต้าเด่ากึ่งเด็กเด็กอยู่ จะเป็นเจ้า
แผ่นดินแผ่นดินอย่างไรได้ ธรรมเนียมเด่าจะแบกจะยกของหนักที่
ใหญ่เกินกำลัง จะแบกจะยกไปได้แต่เดื่อหรือ เกดออกจะมีภัยไป
ภายหลัง ให้ออกไปกราบเรียนเสียใหม่ในเดื่อวัน พระยาบุรุษรัตน
ราชพัตธกัออกมากราบเรียนตามพระกระแสรับสั่งทุกประการ ท่าน
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกตาทิหม ก็ถอนใจใหญ่หนึ่งอยู่ หาได้
ว่าชานประการใดไม่ พระยาบุรุษ ฯ ก็กลับเข้าไปเฝ้า แล้วรับสั่ง
ถามว่ากราบเรียนท่านเดื่อหรือ ท่านว่าอะไร พระยาบุรุษ ฯ กราบ
ทูลพระกรุณาว่า ท่านหาได้ว่าประการใดไม่ เป็นแต่ท่านถอนใจ
ใหญ่เดื่อหนึ่งอยู่ จึงรับสั่งถามต่อไปว่า ท่านได้จัดแจงการใดดัง
นั้นเดื่อหรือ พระยาบุรุษ ฯ กราบทูลพระกรุณาว่า ท่านได้จัดแจง
การไว้ดังกราบทูลพระกรุณาหลายเดื่อแล้วเดื่อจึงมีพระบรมราช

โครงการตั้งให้เจ้าพนักงานเขาพระหีบสำหรับทรงพระราชหัตถเลขา
ทำด้วยงากรอบทองคำ มีเครื่องสำหรับเขียนหนังสือ ทำด้วยทองคำ
พร้อมทุกสิ่ง ประดับด้วยแก้วไปด้วยเพชรทับทิมมรกตราคาคงร้อย
ซึ่งเศษ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ทัดมเห
พระกดาใหม่ กับเงินด้วยพันชั่ง

ครั้น ณ วันพุธ เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบค่ำ เวลากลางวัน มี
พระบรมราชโองการให้พระยาบุรุษ ฯ ออกไปเชิญท่านพระยาสุริยวงศ์
ด้วยฉนวนเขาไปเฝ้าพร้อมด้วยพระยาบุรุษ ฯ จึงรีบตั้งเรียกท่านพระยา
สุริยวงศ์ด้วยฉนวนให้ขึ้นไปเฝ้าบนพระแท่นเคียงพระองค์ที่ทรงพระประ
ษวร แล้วจึงรีบตั้งถามว่า อากาทรพอใหญ่เพียงไหนอย่างไร พระยา
สุริยวงศ์ด้วยฉนวนจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ดมเด็จพระเจ้าดุกยาเชอ
พระอาการคดตายช่นมากแล้ว จึงรีบตั้งว่าพระยาสุริยวงศ์ด้วยฉนวน
เป็นคนมีความชอบในราชการแผ่นดินมา ก็ยังหาได้เดอนยศถานา
ศักดิ์ให้ไม่ ข้าใต้ตั้งให้เขาเอาตามไปให้ เจ้าใต้ตามแล้วหรือของ
พระยาสุริยวงศ์ด้วยฉนวนกราบบังคมทูลพระกรุณาว่ายังมีได้รับพระราช
ทาน จึงรีบตั้งว่าแม่หนูได้มไปตั้งให้พนักงานให้เขาตามไปให้พระยา
สุริยวงศ์ด้วยฉนวนแล้ว จึงรีบตั้งถามว่ากรแผ่นดินเคยจนจิตแจ้ง
กันอย่างไร พระยาสุริยวงศ์ด้วยฉนวนกราบทูลพระกรุณาว่า บิดา
กระหม่อมฉันเห็นว่าพระอาการทรงพระประชวรมาก ได้ปรึกษาพระ
บรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่พร้อมกัน เห็นว่าสมเด็จพระ

เจ้าอุกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่
ควรจะรับศิริราชสมบัติต่อไป จะได้ทำนุบำรุงพระบรมวงศ์านุวงศ์
และข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยต่อไปภายหน้า เห็นด้วยเกล้า ฯ ดั่ง
บิดากระหม่อมตนจึงได้จัดการตั้งให้เจ้าพนักงานล้อมวงที่ตำหนักถน
กฤษดาบมาหาดายเวลาดำ แดง จึงรบตั้งว่าจะไม่ได้ ถูกชายงเป็นเด็ก
เล็กก้อย จะว่าการแผ่นดินแผ่นดินอย่างไรได้ จะทำการไปไม่ตลอด
นนั้น

มีคำคัดค้านเข้ามาว่า ทำไมจึงไม่ตั้งพระทัย รบตั้งว่าไม่ได้ได้
เพราะทรงเห็นว่ายังไม่สมควรพระทัย กัดถาวรจะไม่แน่

จึงรบตั้งต่อไปว่า เจ้านายที่เบญญูใหญ่ผู้น้อยหมดสติปัญญา
อยู่เป็นอันมาก ให้เด็กเอาเถิด ถูกชายงเด็กก้อย อย่าให้หมกแก่ถูก
ขาดเลย พระยาดุรงศ์วิเศษมนตรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ถ้าไม่ยก
ตั้งแต่เจ้าพระเจ้าอุกยาเธอพระองค์นั้นรับศิริราชสมบัติ กัดถาวรจะเหตุ
ไปข้างหน้า ดุรงศ์วิเศษมนตรีได้ขมมนับถอมมาช้านาน ประการหนึ่ง
แฮมปเวรฝรั่งเศศักดิ์ผูกไมตรี ถวายพระราชคำสั่งและพระแสงองค์
ใหญ่องค์เล็กเข้ามาผูกพันเป็นอัน ฯ ไว้แล้ว จะไม่ยกตั้งแต่เจ้า
อุกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อไป การภาย
หน้าก็จะเป็นปกคตเรียบร้อยได้ อนึ่ง ทุกวันพระนามก็โด่งดัง
ปรากฏอยู่ในประเทศยุโรป เป็นที่นับถือ คิดเห็นด้วยเกล้า ฯ ดั่ง
รบตั้งว่าอย่างนั้นก็ตามใจเจ้าเถิด ข้าจะขอขแรงการเก่าแต่

ครึ่งพระบาทสมเด็จพระนงเกล้าฯ ทรงพระประชวรจนจะสิ้นแผ่นดิน
ครึ่งหนึ่งของเจ้ายกยอยู่ พระนงเกล้าฯ ก็มีใบบอกสั่งให้หาปู่ของเจ้า
เข้าไปเฝ้าฝากฝังตั้งเสียด้วยการแผ่นดิน ท่านก็หาแต่พอเจ้าเข้าไป
เฝ้าฝากฝังตั้งเสียด้วยการแผ่นดิน ครึ่งนงเกล้าฯ แบบเหมือนอย่าง
กาดครึ่งไหน ซากหาได้ตั้งเสียกับพอเจ้าไม่ จ้าจะขอฝากการแผ่นดิน
แก่เจ้า เมื่อเจ้าจะจัดขบวนอย่างไร เจ้าจงไปปรึกษากับพ่อเจ้าเอง
เถิด ไหน ๆ ลูกซากได้เบนตูกเขยเจ้าแล้ว ข้าขอฝากตูกซากับเจ้า
ด้วย การที่เจ้าคิดซากก็ความยินดีแล้ว แต่ช่วยกันรักษาไว้ให้
อย่าใหม่เหตุการชนได้ การเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ก็เกิดบรรพชาว่าพันกัน
อย่าให้เป็นเช่นอย่างพระเสด็จหามนคร ถ้าเกิดชนตงนงก็ระอาเขา
พระยาสุรวงศ์ช่วยฉนวนจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า กระทบฉนวน
จะไปคิดกันกับบิดาบังอรของพระเดชพระคุณ จะมีให้มีเหตุการให้
เคืองไต่ผ้าระของ ๆ ชนได้ จึงรับสั่งว่าข้าได้ให้เงินกับพ่อเจ้าไว้พัน
ชั่ง ให้ไปปรึกษาหารือกัน ควรจะใช้ในการล้อมวงงกกำบ้างอย่างไร
ก็ตามเถิด ให้เจ้ารักตูกซากเป็นตูกเขยเจ้าให้มาก ๆ เมือไฟของเจ้า
ตัวหนึ่งเจ้าว่าจะขาย ข้าจะซื้อเอา แต่ไม่ให้เขาเป็นเรือแผ่นดิน ให้
เป็นเรือล่องนกลงในตูกซ้า เมื่อมีขุมระไปทางไหนจะได้ใช้ทั่ว ๆ กัน
ให้ไปเอาเงินที่ขายครุ้ แล้วรับสั่งว่าแม่หนูใหญ่จ๋า เอาเงินมาให้
พระยาสุรวงศ์ค่าเรือไฟ แล้วให้พระยาสุรวงศ์ไปคิดกันกับแม่หนู
ใหญ่เถิด

พระยาสุริยวงศ์ด้วยฉันทกราบถวายบังคมออกมาแล้ว จึงโปรด
 เกด้าวแก่เจ้าพนักงานภูษามาตา ให้ไปเชิญหีบพระเครื่องออกมาแล้ว
 ครนรุ่งชนวันสืบศิว เวลากลางคืนเข้าตามโงงเคษ รับผิดชอบให้พระองค์เจ้าได้มา
 อด กับเจ้าพนักงานภูษามาตา เชิญหีบพระเครื่องมาจัดพระขำมรงค์
 กับพระประจำเครื่องแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 พระประจำด้ายน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จะพระราชทานกรม
 หมนออกมรดนราช บังเชิญให้เจ้าพนักงานหยิบผิดไปหาไซ่งคนไม่
 แล้วโปรดให้พระองค์เจ้าได้มาอด กับเจ้าพนักงานเอาพระขำมรงค์
 พระประจำไปมอบให้ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ๆ ได้นำพระขำมรงค์
 พระประจำไปถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินเจ้าตากสิน เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรม
 ขุนพิณพิเคราะห์นาถ ณ พระตำหนักด้อมกุหลาบ ครั้นเวลาค่ำด้อมท่ม
 เคษ รับผิดชอบให้พระองค์เจ้าได้มาอดเชิญพระขำมรงค์เพชรใหญ่ราคา
 ร้อยชั่งมาถวาย ทรงรับพระขำมรงค์แต่ด้วยพระหัตถ์ประดานชนเหนือ
 พระนาคา ทรงอริษฐานบริจาคนบูชาพระพุทธชุกขัตยรัตนจักรพรรดิ-
 พมตมณเฑียร แล้วก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุนทรโวหาร จดหมาย
 รายสิ่งของพระราชทานเจ้านาย จะได้เอาเก็บรักษาไว้เป็นเครื่องระลึก
 ตามคุณวิชาของท่านนั้น ๆ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมมาตา
 กรมขุนบวรบรบภัย ได้พระราชทานคตบทองคำตงยา ใต้ทองคำ
 บางตะพาน หนักห้าตำตั่ง สำหรับดงยนต์ด้วยพระดินด้อเพชร กับ
 นาฬิกาใหญ่เพียงอย่างคชัมหนึ่ง มแซมตงนเตอนบทุ่มโงง กับพระ

ประทุมทำด้วยศิลาของคันทิง กรมขุนวรจักรธรานุภาพได้พระราชทาน
นาฬิกาใหญ่ มีแก้วเดิมครอบ มีเข็มควันเดือนมีตุ้มโมงพร้อม มี
ปรอทตวัดขันดูขนาด แต่นาฬิกาตั้งอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคม มี
ขลุ่ยประโคม โปรตเกล้า ๆ ให้ถวายพระแก้วมรกตไว้ในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเจ้าอุกเชษฐังไม่มีวง โปรตเกล้า ๆ
พระราชทานเงินของคัตะ ๓๐ ซังทุกพระองค์ สำหรับจะได้ทำวง

วันพฤหัสบดี เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบห้าค่ำ เวลาเช้าสองโมง
ครึ่งถึงแก่พระยาบุรุษ ๆ ว่า คุณเบนวันดำคณียาไปข้างไหนเลย
ให้คอยดูใจพ่อ ข้ารู้เวลาดายของข้าแล้ว ถ้าข้าจะเป็นอย่างไร
ก็อย่าได้ดูนอยบอกรหัสทางจำอรหังพุทโธเลย ให้นิ่งดูแต่ในใจเกิด
เป็นธุระของข้าเอง ความดีจริงที่มพระกระแด่รับสั่งดังนี้ เวลา
นั้นพระยาบุรุษรัตนราชพัตตภาได้ลงใจถามแต่ดีใจไม่ ด้วยเห็นพระ
อาการยังปกติเรียบร้อยอยู่ หาได้เห็นสัญญาณบิดาสิ่งใดสิ่งหนึ่งใน
พระองค์ไม่ ครั้นเวลาสามโมงเศษ จึงรับสั่งให้หาพระราชโองษา
กรมพระภูษามาตาเข้าไปเฝ้า แล้วรับสั่งว่า เมื่อข้าไม่มีศวดแดง
เจ้าจะทำในสัตว์ร่างกายของข้า สิ่งไรไม่เป็นที่ชอบใจอยู่แต่ก่อนขอ
อย่าได้ทำ เป็นต้นว่า แหวนที่จะใส่ปากผี เขาเชือกผูกแหวนแขวน
ห้อยไว้ริมปาก กัดผีจะกัดนั้นแหวนเข้าไป อย่างนั้นจงอย่าได้ทำแก่
ข้าเลย แต่อย่าให้เสียธรรมเนียม แหวนที่จะใส่ปากนั้นให้เอาเชือก
ผูกแหวนแขวนที่เขมกตคอกเสือเพชรทษาได้ว่าขอไว้มานานแล้ว เมื่อ

จะตายจะเอากระดูกไปด้วย ราคาก็ไม่มากนัก เพียงห้าสิบชั่งเศษ
แล้วจะได้ทำพระฉลองพระองค์ด้วย เข็มขัดที่จะคาดนั้น อย่าให้เอา
ของแผ่นดิน ให้เอาของเดิมของชาติที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา
กรมหลวงพิทักษ์มนตรีนั้น แหวนที่จะใส่นั้นได้จัดมอบไว้แล้ว ให้
ไปถามพ่อกลางดูเถิด ตั้งวาตเครื่องต้นเอาสายที่ชาติใหม่ อย่าให้
เอาสายสำหรับแผ่นดิน ให้เอาของที่ชาติใหม่ กาวอื่น ๆ นอกนั้น
ก็ให้ไปปรึกษาพ่อกลางดูเถิด แต่อย่าให้เกี่ยวข้องกับแผ่นดิน
ของแผ่นดินนั้นเจ้าแผ่นดินใหม่ท่านจะได้ได้เดียบพระนคร เมื่อเอา
โกศลงเปิดเครื่องให้คนดูในปาก ฟันมีก็ให้เอาไว้ให้หมด จะได้
แจกดูที่ยังไม่ได้ให้พอกัน ถ้าฟันไม่พอกันให้ถอดเอาเด็บบมือ ถ้า
เด็บบมือไม่พอให้ถอดเอาเด็บบันแบ่งบันกันไปกล่าวจะพอ เงินก้อนเงิน
ของชาติหาละล้มไว้ว่าจะทำลงในโกศขึ้นใจอกตั้งองค์หนึ่งก็ทำหาทัน
ไม่ เงินก้อนนั้นวางอยู่ที่หน้าต่างข้างไหนหรืออย่างไรไม่รู้ได้เลย
ให้กับกรมหลวงเทเวศร์ด้านเดื่อปพระรัตนสถานเสียเถิด ทองก็
ได้หาละล้มไว้ว่าจะทำโกศลงยาขึ้นใจอกตั้งองค์หนึ่ง ทำก็ไม่ทัน
ทองนั้นพระคนปนกันอยู่กับทองอื่น ๆ ก็ให้เอาไปใช้ในการเบญจา หรือ
จะเอาไปใช้ในพระฉลองพระองค์ก็ตาม แต่พระเบญจานั้นอย่าทำให้
ใหญ่โตไปเลย ให้ช่วยการผู้คนข้างเขี้ยว ให้เอาอย่างเบญจาที่ชาติ
ทำให้วงหน้าองศา มีดวงอย่างอยู่เถิด ถึงจะใช้ใครวงอนันต์ก็ได้
ครั้นเข้าห้าโมงเศษมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าตั้งพระยา

บุรุษ ๆ ให้ไปเชิญเสด็จพระเจ้าอนงชาเรอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม ท่านเจ้าพระยาภูธรา
ภักย์ ที่สมุหนายกให้เข้ามาเฝ้า เมื่อจะเข้ามาให้คอยเวลาดูทุกขเวทนา
น้อยจึงให้เข้ามา พระยาบุรุษ ๆ ก็ไปกราบทูล กราบเรียนตามพระ
กระแสพระราชโองการ ครั้นเวลาเกือบจะใกล้เที่ยง พระวายุคช
พระอาการค่อยคลายสบายชน พระเจ้าอนงชาเรอ กรมหลวงวงศา
ธิราชสนิท ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ท่านเจ้าพระยาภูธราภักย์
เข้าไปเฝ้า รับสั่งเรียกพระนามและชื่อเรียงกันไป แล้วรับสั่งให้
เข้าไปเฝ้าใกล้พระแท่น ให้นมมือเข้าไปถวาย เอาพระหัตถ์มาทรง
จับมือท่านทั้งสามแล้วรับสั่งว่า วันพรุ่งนี้จงเตรียมคน เบื้อง
เพดาน อายุของฉฉจะหมดจะดับในวันนั้นแล้ว ท่านทั้งห้ายกมือฉัน
ได้ช่วยท่านบำรุงประคับประคองกันมา บัดนี้คนกำลังมาถึงฉันแล้ว
ฉฉจะขอลาท่านทั้งห้าย ด้วยฉฉออกของท่านจากใจเมื่อบวชอยู่นั้น
ว่า วันใดเป็นวันเกิดอยากจะตายในวันนั้น วันฉฉเกิดเป็นวันเพ็ญ
เดือนสิบเอ็ด วันมหาปวารณา เมื่อบวชใช้จะตายจะให้ตั้งขึงวิหาริก
อันเศวตฉฉยกออกไป จะขอตายในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเวลาที่พระสงฆ์
กระทำฉฉนัยกรรมมหาปวารณา ก็บัดนี้เห็นจะไม่ได้พร้อมตามความ
ที่ปรารถนาไว้ เพราะเป็นศฤหัตถ์เสียแล้ว ฉฉจะขอลาท่านทั้งห้าย
ไปจากภพในวันนั้นแล้ว ฉฉขอฝากคุณของฉฉด้วย ขอให้ให้มีภ
อันตรายเป็นที่กตชวางในการแผ่นดิน ถ้าจะมีความผิดสิ่งหนึ่งสิ่งใด

เป็นข้อใหญ่ ขอแต่ชีวิตไว้ให้เป็นแต่โทษเนรเทศ ขอให้ท่านเป็นที่
พึ่งแก่ตูกของฉันทต่อไปด้วยเถิด ท่านก็พากันโศกเศร้าพากันร้องไห้
ทั้งสาม จึงรีบสั่งห้ามว่าอย่าร้องให้เลยจะ ความตายไม่เป็นของ
อิศรวิริยะไรดอก ทรงว่า ดีเพ เพ่ ดั่งชวรา อินจจา ดีเพ เพ่ ชัมมา
อนัตตา ย่อมเหมือนกันทุกรูปทุกนาม แต่ผิดกันที่ตายก่อนตายหลัง
แต่กตของตายเหมือนกันทั้งสิ้น กับคนกาดมวงศวดินเขาแดง ฉันท
จึงได้อำนาจท่าน ท่านเห็นว่าฉันทจะพลัดพรากจากไป มีความอาลัย
รักใคร่ จึงได้ร้องให้ด้วยความเสียตาย กับคนตวงฉันทเป็นคนถึงเขา
ก่อนแล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะต้องถึงเหมือนกัน ผิดกันแต่ถึงก่อน
ถึงหลัง คงจะต้องไปทางเดียวกันเหมือนกันทุกรูปทุกนาม แล้ว
รีบสั่งว่า คุณศรีสุริยวงศ์เจ้า ใช้หนักพักใหญ่ คนอื่น ๆ เขาคาดอยคา
ค่าง แต่ตัวของฉันทอกรวไข่มาก ทำไมตาจึงคิด เป็นเหตุด้วยอะไร
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม ก็หาได้กราบบังคมทูล
ประการใดไม่ จึงรีบสั่งเรียกแม่หนูไต้มเจ้า ขอผ้าขาวชุบน้ำมาชุบตา
ให้พอ ครั้นชุบพระเนตรแล้วจึงได้ทอดพระเนตรเห็นพระพักตร์
พระเจ้าองค์ยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และท่านเจ้าพระยาศรี
สุริยวงศ์ ท่านเจ้าพระยาภูธราภัย แล้วรีบสั่งว่า ฉันทจะขอพูดด้วย
การแผ่นดิน ยังหาได้สมาทานศีต ๕ ประการไม่ ฉันทเป็นคนบวชใช้
จะขอสมาทานศีต ๕ ประการเสียก่อนแล้วจึงจะพูดด้วยการแผ่นดิน
จึงทรงตงนโมชนดามหน ทรงสมาทานศีต ๕ ประการจบแล้ว เดย

ตรีดีภาษาของกฤษต่อไปอีกยี่สิบหลายองค์ แล้วรบตั้งว่า สืบมาท่าน
ก็ตั้งแล้วทำไมจึงพูดภาษาของกฤษต่อไปอีกเล่า เพื่อจะด่าแดงให้ท่าน
ทั้งหลายเห็นว่อาศัยอยู่ ไม่ใช่ภาษาของพวกกึ่งทรงจำได้แม่นยำ
อยู่ ดีดีตั้งยี่สิบ จะพูดดวยการแผ่นดิน ท่านทั้งหลายจะได้ด่าคณ
ว่าไม่พ่นเพอนเดอะเดอะ ดีดียี่สิบ คอท่านกับคนได้ช่วยกันทำ
บำรุงแผ่นดินมา ได้ยู่เย็นเป็นสุขตลอดมาจนสิ้นศกฉน ถัดศก
ฉนแล้ว ขอท่านทั้งหลายจงช่วยกันทำบำรุงการแผ่นดินต่อไปให้
เรียบร้อย สืบณพราหมณอาณาประชาราษฎร์จะได้ทพงยู่เย็นเป็น
สุข แต่ตองรบฏการองทุกขของราษฎรให้เหมือนฉนที่เคยรับมาแต่
ก่อน อนึ่ง ผู้ที่จะเป็นเจ้าแผ่นดินต่อไปภายหน้า ให้พร้อมกันเด็ก
หาเอาเถิด จะเป็นพกตาม จะเป็นนงกตาม จะเป็นตูกก็ตาม จะ
เป็นหนานก็ตาม สุดแต่จะเห็นพร้อมกัน ท่านพระองค์โคมปรีชาญาณ
ควรจจะรักษาแผ่นดินได้ กัยกชนเป็นเจ้าจะได้ทำบำรุงแผ่นดินเดอะ
พระราชองศ์นางองค์และราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป คย่าเห็นเห็น
ตามพระกระแสพระเจ้าแผ่นดินก่อนเลย เอาแต่ความดีความเจริญ
เป็นทง สืบพระกระแสรับตั้งตั้งนแล้ว พระเจ้านองยาเชอ กรม
หลวงวงศาธิราชฉนิต และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกตาโหม
เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก ก็ถววยบงคณิงอยู่ประมาณครุหนึ่ง
ก็หาได้รบตั้งประการใดต่อไปไม่ ก็ทราบถววยบงคณิงตาพากันออกมมา
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกตาโหม จึงว่ากับพระยาบุษ

รัตนราชพิพัฒน์ว่า พระอาการแข็งแรงยิ่งจะยืดยาวไปอีกหลายเวลา
แล้วท่านก็พากันออกไปอยู่ที่พระที่นั่งอนนตต์มาคม พร้อมด้วยพระบรม
วงศ์านวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย

เวลาบ่ายห้าโมงเศษ มีพระบรมราชโองการรับสั่งแก่พระยา
บุรุษรัตนราชพิพัฒน์ว่า ให้ไปหาศัลยแพทย์เข้ามา ให้เอาดีมุดดินสอด
เข้ามาด้วย ให้เข้ามาตรวจคอยอยู่ เมื่อเวลาไรต์คอยดีบายจึงค่อยเข้ามา
แล้วรับสั่งกับหลวงวราโชว่า หมอชา ข้ามศีรษะจะทำกร หมอช่วย
แก้ไขตบทุกขเวทนามกเดียดแทงให้ถอยลงสักหน่อย จะได้หรือ
ไม่ได้ หลวงวราโชรับสั่งว่าจะต้องพระเดชพระคุณได้ด้วยเกล้า ๆ
หลวงวราโชก็แก้ไขถวายอยู่จน พอพระอาการพระวชิระที่เดียดแทง
จนคลายลง พระยาบุรุษรัตนราชพิพัฒน์จึงทูลขอของว่า พระศรีสุนทร
โวหารเข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ แล้ว จึงรับสั่งแก่พระศรีสุนทรโวหาร
เป็นภาษามคชยืดยาว เรื่องความอนาถบีณฑิโกวาทะ จบแล้ว จึง
รับสั่งถามพระศรีสุนทรโวหารว่า ที่ศรีสุนทรโวหารว่า ที่ศรีสุนทรโวหาร
อย่างไรบ้าง พระศรีสุนทรโวหารกราบทูลพระกรุณาว่า ซึ่งทรง
ภาษามคชนไม่ผิดเพี้ยนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด เหมือนหนังสือไม่ทรงพระ
ประชวร จึงรับสั่งว่า อาการก็มากถึงเพียงนี้แล้ว ยังมีสติดี ไม่
สิ้นเพื่อน ให้เอาดีมุดมา ข้าจะให้เขียนคาถาตาพระ ทรงแต่งเป็น
ภาษามคชนจนจบ แจงอยู่ในพระคาถาที่ทรงแต่งทุกประการแล้ว แต่
คำแปลในพระคาถาที่ทรงตาพระและขอส่งมาส่งให้แต่ยังไปที่วัดราช
ประดิษฐ์ว่า

๒๓

ขอเผด็จพระดังจึ่งทราบ เมื่อครั้งควณเบนภิกษุอยู่ ณ
 ได้เฝ้าเจ้าคนเฝ้า ๆ ว่าเราเกิดแต่จากครรภ์มารดาแต่ใน
 ปวาราณา คือควณพฤษ์สัค เตอนลับเขต ขนลับหาค่า ถ้าเมื่อเราจะ
 ตาย หากว่าบอยหนักลง พวกศิษย์นำไปถึงที่ประชุมดังจะทำปวาราณา
 ในโรงอุโบสถ ยังประกอบด้วยกำลังเช่นนั้น ด้วยกำลังเช่นไรเล่า
 เราจะพึงทำปวาราณาตามจบกระดังจึ่งแล้ว จึงตายกับที่เพราะหน้า
 พระดังจึ่ง การที่ไต่ทวนนเบนการดี เบนการดีสมควรแก่เรา ว่าจา
 อย่างนั้นได้พูดเฝ้า ๆ เมื่อครั้งเบนภิกษุ บदनควณเบนภิกษุ
 จะทำอะไรได้โดยที่ว่าในวัน เพราะฉะนั้นจึงตั้งเครื่องดีการบูชา
 เฝ้าไปยงวิหาร บูชาธรรมนแต่ละบูชาพระดังจึ่งซึ่งทำปวาราณา
 กรรม ด้วยเครื่องดีการบูชาเหล่านี้ ทำให้เบนของแทนควณ
 วนมหาปวาราณา คือควณเพญ ขนลับหาค่าวน ก็เบนควณพฤษ์สัค
 เหมือนควณเกิด ความเจ็บไข้ของควณเจ็บญทอมากจน ควณ
 กัดว่าจ้องตายลงในวันนี้ ณขอตาพระดังจึ่ง ณขออภิภาทให้
 ต่อพระผู้มพระภาคผู้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แม่ปรีณพพานแล้ว
 นาน ณขอมนต์การพระธรรมของพระผู้มพระภาคนน ขออนนอม
 พระอริยดังจึ่งด้วย ควณผู้ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นทพงที่ระตกแดง
 โทษคือความดองเกิน ได้เป็นไปดองเกินข้าพเจ้าผู้เป็นคนพาด
 คนหลง คนไม่ฉลาดด้วยประการไร ข้าพเจ้าคนไรเล่า ณขอตภาพ
 นเบนผู้ประมาทแต่อย่างนั้น ๆ ได้ทำกรรมเบนอกุศลทงหลาย ขอ

พระสังฆจักรวิโทษดวงเกินของข้าพเจ้านั้น เป็นโทษดวงเกินจริงเพอ
สังฆวรรณะตนต่อไปภายหน้า

บดินทอฉันได้ทำการอธิษฐานสังฆวรรณะในคืน ๕ แดงปลุก
ความทำในใจดังนี้ คึกษาอยู่ในชั้นที่หลายห้า ในอายตนะทั้งหลาย
ภายในหก ภายนอกหก ในวิญญาณทั้งหลายหก ในสัมผัสทั้งหลาย
หก ในเจตนาทั้งหลายหก ซึ่งเป็นไปในทวารทั้งหลายหก ของนั้นไม่
มีในโลก ของไรเจ้าเมื่อสัจจะเขาถือเอาผมจะพึงไม่มีโทษ อนึ่งหรือ
บุรุษเขาถือเอาผมของสิ่งไรเจ้าจะพึงเป็นผู้ไม่มีโทษ ตัวฉันศึกษา
ความไม่ยึดหน่วงถือเอาผม สรรพสังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตาใช้ตัวฉัน ย่อมเป็นไปตามบัจฉัย
ของนั้นใช้ของเรา ส่วนนั้นใช้เราไม่เป็นเรา ส่วนนั้นใช้ตัวใช้คน
ความตายใด ๆ ของสัตว์ทั้งหลาย ความตายนั้นไม่เป็นอสังขาร
เพราะความตายนั้นเป็นหนทางไปของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงหมดด้วยกัน
ขอพระผู้เป็นเจ้าของเขาทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเกิด ฉันทขอตา ขอให้อ
นมัสการ ข้อใดเป็นความผิดพดิ่งของตัวฉัน ขอพระสังฆจักรวิโทษ
เป็นความผิดของข้าพเจ้าเกิด

ครนเมอกายของข้าพเจ้า เมณถึงกระบี่กระบี่ด้ายอยู่ จิตต์จะ
ไม่เป็นของกระบี่กระบี่ด้าย ข้าพเจ้าศึกษาอยู่อย่างนี้ ทำความไป
ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้ศรี

ทรงแต่งพระคาถาตาพระเสว็จแล้ว จึงรับสั่งแก่พระศรีสุนทร

โจहारว่า ให้เขาไปคัดดอกไม้ธูปเทียนออกง่าย ๆ แต่ให้ไปตั้ง
มหาดเล็กให้จัดเครื่องนมัสการไปตั้งที่ในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์
เมื่อถึงพระกระทำการนิยักรวมปวารณาพระวิไล ให้จุดธูปเทียนชนวน
แล้วจึงอ่านคาถาตาพระใบที่ตามกลางตั้งแทนตัวข้า พระศรีรัตนตร
โจहारก็กราบถวายบังคมตามทำตามพระกระแสนับตั้งทุกประการ

เมื่อพระศรีรัตนตรโจहारเข้าไปเขย็นหน้าตั้งแต่งพระคาถาตาพระ
แล้วก็พอดบยาค่า ครั้นเวลาดังงั้นหมกบาท จึงรีบตั้งเวรยกพระยา
บุรุษรัตนราชพิพัฒน์ ว่าพ่อเพ็งเขาโถมารองเนาให้พ่อก็ พระยา
บุรุษรัตนราชพิพัฒน์ จึงเชิญเขาไปพระบังคนชนไปบนพระแท่นถวาย
ตั้งพระบังคนแล้วก็พดกพระองค์ไปข้างทิศตะวันออก รีบตั้งบอก
จะตายเดี๋ยวนี้แล้วพดกพระองค์กับพระพักตร์ดูเบองครวญตก
ก็รีบตั้งบอกอีกว่าจะตายเดี๋ยวนี้แล้วก็ทรงภาวนาว่า อรหัง
สัมมาสัมพุทธโร ทรงอธิษฐานไปแล้วมือพดกตั้งตั้งเป็นคราว ๆ
ขาดเดือมือสั้นเขากตะนอย ๆ หางพระตั้งตั้งมีตั้งตั้งไร ๆ
ทุกครั้ง ตั้งเขาไรก็เบาตั้งทุกที่ ตดตดไปจนยามหนึ่งก็ตั้งครอกเบา ๆ
พอพระตั้งยามหอดุดตดทักในย้าถ้าง ๆ นกคุดกรองชนตุตหนึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคต เวลาค่ำ
ปฐมยาม ทำบรรทมเมื่อสวรรคตเหมือนกับทำพระได้ยาดันใน
วัดบวรนิเวศ ฯ พระตั้งร่างกายและพระหัตถ์พระบาทจะได้กระตัก
กระตักเหมือนด้ามธูปชนทงหลายหนหาบมิได้ แต่ก็มีหมอกคลุม

มอเขาไปในพระที่นั่งเวาณานี้ พระเจ้าตุ๊กเชอและท่านข้างในทห้อม
 ด้อมกราบถวายบังคมอยู่นั้น ดั่งบดั่งดั่งยบไปจนยามเศษ พระยา
 บุรุษรัตนราชพิดตภักทูกกับพระเจ้าตุ๊กเชอและบอกกับท่านข้างในว่า
 พระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ราชการรักษาทรงพระประ-
 ชวรสิ้นแล้ว ราชการค้อยไปเป็นของท่านเด่นาบตญุใหญ่ ต้องเอา
 ซอความไปแจ้งกราบเรียนแก่ท่านอชบตเดี่ยวก่อน แต่ขอใ้หังตได้
 ออย่าเพอร้องไห้เกรี้ยวกราวไป ด้วยพระสัจคนนคเป็นที่สุด จะหาญไค
 เด่มอเหมื่อนมิได้แล้ว พระเจ้าตุ๊กเชอและท่านข้างในกัรบตามคำ
 พระยาบุรุษรัตนราชพิดตภักทูกมาจากพระที่นั่ง จะมีญุไคทอชยช่นต่าง
 จะไครู้วว่าสวรรคตแล้วแต่ตั้งคนเดี่ยวกมิไคมี พระยาบุรุษรัตนราช
 พิดตภักทูกกราบเรียนท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่ลุ่มหพระกตาใหม่
 ท่านยังหาชยไม่ ไคกราบทูลแต่ลุ่มเต้จกรมชุนบารบปรบักษ์ และ
 กราบเรียนท่านเจ้าพระยาภูธรภักษ์ เจ้านายท่านเด่นาบตญุใหญ่ก็
 จัคการไปตามพนักงานทุก ๆ หน้าที พระยาบุรุษรัตนราชพิดตภักทูกกับ
 ไปเฝ้าพระบรมศัพอยุบพระแท่นชยเดิม เกือบจะไคตตีทุ้ม เห็น
 วาดนกำหนดสวรรคตแล้ว ก็คูกเขาชนกราบถวายบังคม พระเจ้า
 ตุ๊กเชอและท่านข้างในก็พากันร้องไห้เซ่งแซ่ชนพรอมกันทงชางหน้า
 ข้างในคิงแต่เวตราดีทุ้มจนย่ำรุ่ง เต้ยงดงด้นนทวนไหวไปเฝ้าพระ
 บรมมหาธาชวง

มีคำกต่างล้อตแทรกกว่า ชนทงหลายทงชายหญิงช่งร้องไห้มาก

ก็เพราะรักใคร่นับถือความดี ในพระองค์ด้วยประการใดประการหนึ่ง จึงได้ร้องไห้เศร้าโศกถึงพระองค์มาก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาทุ่มเศษ ถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ สวรรคตเวลาบ่ายหนึ่ง ดำรงอยู่ในศิริราช สัมมต ๓๗ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประสูติ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ มีชวด นักษัตร ศักราช ๓๓๖๖ ปี พระชนม์ ๖๕ พรรษา มีพระราชโอรสฝ่ายใน ๔๓ ฝ่ายหน้า ๓๕ รวม ๗๘ พระองค์

ตั้งแต่สวรรคตแล้ว ต่อมาเวลาดำรงตำแหน่ง ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม จึงเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง ตั้งให้จัดการรักษาพระที่นั่งทรงฐานหน้าข้างใน ให้องครักษ์และกรมอาสาแปดเหล่า กรมทหารอย่างยุโรปทั้งในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรฯ ตั้งกองจักษุของตอมวงทงนอกในแต่รัชแล้ว จึงมีบัญชาตั้งให้ตั้งทหารไปเชิญเสด็จกรมหมื่นบวรวิชัยสุนทร และพระราช

๑. จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดาที่กล่าวนี้ผิดกับในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์และท่านอื่น ๆ ในที่นี้ ๆ กล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชโอรสและพระราชธิดา เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชาย ๔ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิง ๑ พระองค์เจ้าชาย ๓๕ พระองค์เจ้าหญิง ๔๒ รวม ๘๗ พระองค์ ปรากฏพระนามโดยละเอียดในหนังสือเรื่อง "ราชสกุลวงศ์"

คณะฐานานุกรม ๒๕ องค์ อาราธนามาประชุมในพระที่นั่งอนันต-
สมาคมตรงหน้าพระมหาเศวตฉัตร นั่งฟังเป็นประธานพร้อมด้วยพระ
บรมวงศ์านุวงศ์ ข้าราชการของสมเด็จพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกัน

ฯ พณฯ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหมจึงกล่าวถว
ในท่ามกลางประชุมว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหัก
ษัตริย์องค์ที่ ๑ เสด็จสวรรคตแล้ว พระประสูติซึ่งมีพระชนม์อยู่ ได้ทรง
อนุญาตโปรดเกล้าฯ ว่าผู้ที่จะดำรงรักษาแผ่นดินต่อไป ให้พร้อม
พร้อมปรึกษาหารือกัน ผู้ใดจะเห็นพร้อมยอมกัน จะเป็นพระ
เจ้าน้องยาเธอ หรือพระเจ้าลูกยาเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอ พระ
องค์ใดพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดบรรดั่งทรง
ปวง ควรจะปกครองแผ่นดินพรหมแดนอารยธรรมาประชาราชรัฐได้ ก็
สมมติยกพระองค์นั้นขึ้นเป็นเจ้าเขต มีได้ทรงรับเกียรติจะให้ราช-
สมบัติแก่พระเจ้าลูกยาเธออันหาไม่ได้ ตามแต่พระบรมวงศ์านุวงศ์
และท่านเสนาบดี บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว แผ่น
ดินว่างอยู่ ท่านทั้งหลายทั้งปวงแต่บรรดาอยู่ในที่ประชุม จะเห็น
ว่าเจ้านายท่านพระองค์ใด จะเป็นเจ้าแผ่นดินที่พึงแก่พระบรมวงศ์านุวงศ์
และเสนาบดีธรรมาประชาราชรัฐ อาจมีบุคคลซึ่งได้ ก็ให้วาจาใน
ท่ามกลางประชุม อย่าได้หวนหวาดเกรงขาม

ขณะนั้นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ ซึ่งมี
พระชนม์กว่าพระบรมวงศ์านุวงศ์ทั้งปวง จึงรับสั่งขึ้นท่ามกลาง

“ห้องหนังสือ ๓๑๒”

959.3055
ม 619 จอ

๒๕

ประจักษ์ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระเดชพระคุณ
ได้ทำนุบำรุงและชุบเลี้ยงมุนชนทวีใหญ่หยิ่งเป็นอันมาก มีพระคุณ
เหลือคณัน ไม่มีสิ่งใดจะทดแทนพระคุณนั้นได้ ขอให้ยกสมเด็จพระเจ้า
ศุกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิริยดิศประสูติมา ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระ
องค์ใหญ่ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เหมือนหนึ่งได้ทดแทนพระคุณท่าน
เมื่อเห็นอย่างทรงพระเยาว์อยู่ ก็ให้ช่วยกันทำนุบำรุงกว่าจะทรงพระ
เจริญชน แต่ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จึงซักถามพระบรมวงศานุ
วงศ์และมุนชนที่ทรงทราบว่า ท่านกรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ทรง
ตั้ง ท่านทรงปวงจะเห็นควรหรือไม่ควรประการใดก็ให้ว่าชน แต่
บรรดาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนที่มาประชุม กราบเรียนด้วย
วาจาถ่อม ทำกริยาขียนยอมพร้อมกันก็ว่า ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
จึงว่าชนอีกว่า แผ่นดินที่ดวงแดดแต่ก่อน ๆ มาพระมหากษัตริย์
แต่อกต้องมอุปราชฝ่ายหน้า เป็นเขียงอย่างมาทุก ๆ แผ่นดิน ก็ทรง
จะควรแก่ท่านผู้ใดที่จะเป็นอุปราชฝ่ายหน้า

กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์จึงกล่าวชนอีกว่า เห็นแต่กรมหมื่น
บรมวิชัยชาญควรจะรับราชการในที่อุปราชได้ ด้วยได้ศึกษาวิชา
การทหารอย่างประเทศยุโรปชำนาญ และกร่างต่าง ๆ ก็ได้
เรียนรูตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมา
แต่ก่อน และจะได้คุมครองชาวไทยในกรมนี้ด้วย ขอให้ยกกรม
หมื่นบรมวิชัยชาญเป็นกรมพระราชวังจันทน์ ๑ เกิด

๑๘๖๘

ท่านเจ้าพระยาตรีศูริยวงศ์ได้เข้าถามพระบรมวงศานุวงศ์ และ
 ท่านเสนาบดี ก็เห็นพร้อมกัน แลว่าท่านเจ้าพระยาตรีศูริยวงศ์จึงว่า
 ขนว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวงศา กรมขุนบวรราชบริพาร ทรงพระสติ
 ปัญญาบรรพบุรุษการแผ่นดิน ด้วยได้เคยทำราชการในตำแหน่งกรม
 อดิเรกมาช้านานถึงต้องแผ่นดินแล้ว ขอให้เป็นผู้สำเร็จราชการในพระ
 คตงมหาดมบดีและพระคตงต่าง ๆ และเสกานราชกิจ และเป็นผู้
 อุปถัมภ์ในการพระเจ้าแผ่นดินด้วย การปรึกษาตงยินยอมพร้อม
 กันในที่ประชุมแล้ว กรมหมื่นบวรวิชัยฯ และพระราชาคณะผู้ใหญ่
 นุกรมกตงตงถวายข้มมกตงพร้อมกัน การประชุมก็สำเร็จในวัน
 เดียวนั้นต้องข้มเค็ช

รุ่งขึ้นเวลาเช้าได้จัดการตั้งหน้าพระบรมคัพ พระบรมวงศา-
 นุวงศ์ และ ๆ พณฯ สมุหพระคตงใหม่ จึงให้พระยาตรีศูริยวงศ์ด้วยฉันทน์
 ไปรับเสด็จพระเจ้าสุทนต์เจ้า เจ้าฟ้ากรมขุนพิริยดิศประชาภค ในเวลา
 นั้นพระอาการไข้เฟ็งจะคตงขึ้นใหม่ ๆ พระกตงยังน้อย จะทรงพระ
 คตงเดินเข้าไปกตงพระอาการจะกำเริบ จึงได้ทรงพระเสด็จอย่าง
 ใหม่คตงด้วยพระเกาอเสด็จเข้าไปในพระมหมณเทียร ถวายตั้งหน้า
 พระบรมคัพแล้ว ก็ทรงมอบการไว้ให้พระบรมวงศานุวงศ์ขอ สมเด็จพระเจ้าฟ้าม
 หาวงศา กรมขุนบวรราชบริพารให้ทรงจัดการพระบรมคัพและถวาย
 พระมหาชฎาแทนพระองค์ รบตั้งเสด็จเสด็จมาประทับที่พระที่นั่ง
 อมรินทร์วินิจฉัย พระบรมวงศานุวงศ์ขอ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวงศา กรม

ขุนบารามปรบัษั กวายนเครื่องพระบรมศพเสร็จแล้ว เชิญเข้า
ประดิษฐานในพระโกศของคำจำหัดถวายกุดนประดับพดอย แต่
ตั้งกระบวนแห่ออกประดิษฐานราชกิจ ไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่ง
ดุสิตมหาปราสาท ตามอย่างราชประเพณีพระบรมศพสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินแต่ก่อนมา

เรียบเรียงเรื่องราวในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร
มหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กัดขึ้นข้อความแต่เพียงน.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา ๒๔/๑/๕๐